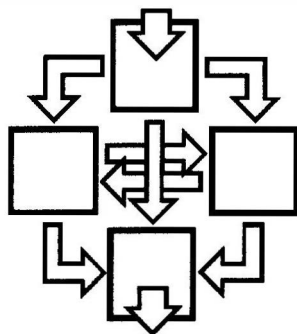

Асоциация „Развитие на информационното общество“

Институт по математика и
информатика при БАН - София

Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“

Осма национална конференция **Образованието и изследванията в информационното общество**

28 - 29 май 2015, Пловдив

Програмен комитет

Съпредседатели на Програмния комитет

Георги Тотков, *Пловдивски университет*

Иван Койчев, *Софийски университет*

Членове на Програмния комитет

Аврам Ескенази, *Институт по математика и информатика при БАН*

Александър Григоров, *Софийски университет*

Александър Гънгов, *Софийски университет*

Антон Илиев, *Пловдивски университет*

Асен Рахнев, *Пловдивски университет*

Бойко Банчев, *Институт по математика и информатика при БАН*

Веселка Боева, *Технически университет - София*

Веска Нончева, *Пловдивски университет*

Вихър Кискинов, *Софийски университет*

Даниела Орозова, *Бургаски свободен университет*

Дойчин Бояджиев, *Пловдивски университет*

Евгения Ковачева, *Софийски университет*

Евгения Сендова, *Институт по математика и информатика при БАН*

Елена Сомова, *Пловдивски университет*

Йорданка Горчева, *Институт по математика и информатика при БАН*

Коста Гъров, *Пловдивски университет*

Красен Стефанов, *Софийски университет*

Красимир Манев, *Софийски университет*

Красимира Иванова, *Институт по математика и информатика при БАН*

Кристина Денчева, *УНИБИТ*

Мариян Илиев, *Университет по хранителни технологии – Пловдив*

Мариян Милев, *Университет по хранителни технологии – Пловдив*

Милена Добрева, *University of Malta*

Нели Манева, *Институт по математика и информатика при БАН*

Петко Русков, *Софийски университет*

Петър Станчев, *Институт по математика и информатика при БАН*

Пламен Ангелов, *Институт за космически изследвания при БАН*

Радослав Павлов, *Институт по математика и информатика при БАН*

Ренета Бърнева, *State University of New York at Fredonia*

Росица Донева, *Пловдивски университет*

Силвия Илиева, *Софийски университет*

Славчо Щраков, *Югозападен университет*

Теодоси Теодосиев, *Шуменски университет*

Христо Крушков, *Пловдивски университет*

Юлиана Пашкова, *Нов български университет*

Секретар на Програмния комитет:

Милена Станева, *Асоциация "Развитие на информационното общество"*

Организационен комитет:

Георги Врагов – председател

Галия Стоянова

Детелина Стоилова

Росица Овчарова

Милена Станева

Николай Касъклиев

Конференцията се организира от Асоциация „Развитие на информационното общество“, Институт по математика и информатика при БАН, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Редактори: Георги Тотков, Иван Койчев

Технически редактор: Милена Станева

Издава: Асоциация „Развитие на информационното общество“ със съдействието на Институт по математика и информатика при БАН

Първо издание

Всички права са запазени.

© 2015, За авторите на докладите в изданието

© 2015, Асоциация „Развитие на информационното общество“, София

ISSN 1314-0752

СРЕДНО И ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ	187
МЕНИДЖМЪНТ НА УЧЕБНАТА СРЕДА С ПРИЛОЖЕНИЕ НА СПЕЦИАЛИЗИРАН СОФТУЕР Анастасия Николова	189
РАЗВИТИЕ НА ДИГИТАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА VIII – XII КЛАС Марина Петрова	201
СЪЗДАВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИГРИ СЪС SCRATCH Ивайло Старибратов, Цветана Димитрова	209
ИНФОРМАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОМОЩ НА ИНТЕРАКТИВНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО ГЕОМЕТРИЯ Бистра Танева	219
ЕЛЕКТРОННОТО ПОРТФОЛИО КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОДДЪРЖАНЕ ВИСОКО НИВО НА МОТИВАЦИЯ У УЧЕНИЦИТЕ В ЧАСОВЕТЕ ПО МАТЕМАТИКА Валентина Иванова	229
ИГРИТЕ В УРОКА ПО МАТЕМАТИКА В ПЕТИ КЛАС КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ МОТИВАЦИЯТА КЪМ УЧЕНЕ Валентина Иванова	241
ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИНФОРМАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО МАТЕМАТИКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ Гая Любенова	249
ИЗСЛЕДВАНИЯ ЗА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО	255
ATHENAPLUS – ДИГИТАЛНИ МАГИСТРАЛИ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КУЛТУРА Даниела Атанасова	257
ОТВОРЕН ДОСТЪП – ДЕФИНИЦИИ, ПРАВНА УРЕДБА, ПРЕДИМСТВА Калина Георгиева, Едуард Маринов	265
SOCIAL NETWORKS AND INFORMATION SECURITY Tsvetta Kaleynska	276
MOBILE GAMES IN YOUTH NON-FORMAL EDUCATION Rosen Petkov, Elitsa Licheva	282

ОТВОРЕН ДОСТЪП – ДЕФИНИЦИИ, ПРАВНА УРЕДБА, ПРЕДИМСТВА

Калина Георгиева¹, Едуард Маринов²

¹ СУ „Св. Климент Охридски“, kalina.georgieva@gmail.com

² Институт за икономически изследвания при БАН, eddie.marinov@gmail.com

Резюме: С развитието на цифровите технологии и особено на възможностите за издаване на материали в електронен вид публикуването с отворен достъп се превръща все повече в глобален феномен. Отвореният достъп предоставя неограничена онлайн възможност за достигане до научни изследвания и научна информация. В доклада са представени общоприетите дефиниции за отворен достъп, типовете и средствата за осигуряването му и е направен опит за определяне на правната уредба, приложима по отношение на отворения достъп. Разгледани са и основните ползи, които този вид публикуване предоставя от икономическа гледна точка.

Ключови думи: Open access, отворен достъп, отворен достъп до научна информация, електронни публикации, авторско право при научните публикации

1. Въведение

Отвореният достъп (Open access, OA) е директен онлайн свободен достъп до резултати от научни изследвания, при това без сериозните ограничения по отношение на ползването, обичайно налагани от издателските договори. Той е средство за разширяване на достъпността, а оттам и за подобряване на усвояването и приложението на резултатите от научни изследвания. OA е полезен не само за учените, но и за институциите, държавите и цялото общество, тъй като допринася за повишаване на ефективността и ефикасността на научната дейност.

Идеите за осигуряване на свободен онлайн достъп намират практическо приложение доста преди формалното въвеждане на термина „отворен достъп“ – изследователи в областта на компютърните науки започват да изграждат собствени анонимни ftp-архиви още през 70-те години на миналия век, а в началото на 90-те години физиците и математиците създават arXiv-архиви. Ключова роля в тази област играят и библиотечните специалисти, които през средата на 90-те години съвместно с учените формират движението за отворен достъп. По прогнозни изчисления между 2017 и 2021 г. публикуването с отворен достъп ще обхване 50% от научните списания, а към 2025 г. около 90% от тях ще бъдат достъпни в такъв режим.¹

¹ Вж. по-подробно Lewis, 2012.

2. Дефиниране на отворения достъп

В теоретичната литература има множество определения и тълкувания на отворения достъп,¹ които отговарят на съответния исторически контекст (промяната на технологията). За първи път обаче терминът е формулиран в три декларации от началото на XXI век, когато достъпът до интернет получава по-широко разпространение. Това са Инициативата за отворен достъп от Будапеща (февруари 2002), Изявлението за публикуване с отворен достъп от Бъдезда (юни 2003) и Декларацията за отворен достъп до знанието в точните и хуманитарните науки от Берлин (октомври 2003 г.). Формулираните в тези документи дефиниции (между които има незначителни различия) съдържат основните характеристики на ОА.

Съгласно Инициативата за открит достъп от Будапеща отвореният онлайн достъп е онази литература, която учените предоставят на всички, без да очакват заплащане. Тази категория включва преди всичко техните професионално рецензирани статии в списания, както и текстове, които все още не са публикувани, но се предоставят онлайн за предварителен коментар, или за да се направи съобщение за важни научни открития. Според Инициативата под „отворен достъп“ до научна информация се разбира наличността на информацията за обществено ползване в интернет, което позволява четене, прехвърляне, копиране, разпространяване, отпечатване, търсене или създаване на връзки към пълните текстове на тези статии; прегледа им за индексирание; обработване на данните от тях със софтуер или използването им за всяка друга законна цел, без финансови, правни или технически ограничения извън свързаните с достъпа до интернет. Авторското право в тази област трябва да осигурява на авторите единствено контрол върху целостта на тяхното произведение и правото им да бъдат правилно и коректно цитирани.

На форума в Бъдезда определението от Будапеща е обогатено с възможността за публично представяне на произведения с отворен достъп и правото на малък брой печатни копия за лично ползване, както и да се създават и разпространяват производни творби. Дефиницията е разширена и по отношение на целта, за която може да се използва произведението с ОА – изразът „всяка друга законна цел“ се заменя с „всяка разумна цел“. За да се смята едно научно произведение за такова с отворен достъп освен условието авторът да гарантира неотменимостта, постоянно и в световен план право на достъп е добавено и второ изискване – трябва да бъде депозирана пълна версия на произведението и всички приложения в подходящ стандартен електронен формат веднага след първоначалното публикуване в поне един онлайн репозиториум. Авторското право е ограничено още повече и е сведено само до споменаване на авторството.

¹ Понятието се среща също и като „открит достъп“.

В Декларацията от Берлин се потвърждава формулираната в Бъдезда дефиниция, като допълнително се добавят обектите на отворен достъп – собствени научни и изследователски резултати, сурови данни и метаданни, източници на данни, дигитално представяне на образни и графични материали и научни мултимедийни материали.

И трите определения включват в понятието за ОА премахването не само на ценовите, но и на разрешителните ограничения (свързани със защитата на авторското право). Ако се изведе една кратка дефиниция на ОА, тя би могла да гласи, че едно произведение е с отворен достъп, когато е дигитално, онлайн, безплатно и освободено от повечето от ограниченията, свързани със защитата на авторското право.

Така дефинирания достъп може да бъде гратисен (*gratis*) или свободен (*libre*) ОА, които се разграничават по обхвата на ограниченията, които премахват. При първия се премахват единствено ценовите бариери, той е безплатен, но не е освободен от ограниченията, произтичащи от защитата на авторското право или издателските договори, т.е. потребителите или трябва да се ограничат до „честната“ му употреба,¹ или да поискат разрешение, за да я надвишат. При втория тип отворен достъп се премахват както ценовите, така и ограниченията, свързани с авторското право, т.е. на потребителите е изрично разрешено надвишаването на „честното“ ползване.

Основните средства за осигуряването на отворен достъп до научни статии са две – списания с отворен достъп (златен ОА) и хранилища с отворен достъп (зелен ОА). Те се разграничават по това, че в първите се извършва рецензиране на публикуваните материали, а във вторите – не, което обяснява и много от различията между тях, особено по отношение на разходите за дейността им. Друга отличителна черта е, че за списанията е по-лесно да осигуряват свободен (*libre*) ОА, тъй като за разлика от хранилищата самите те могат да получат разрешение за предоставяне на такъв достъп. Освен посочените средства за осигуряване на ОА, зададени от Инициативата за отворен достъп от Будапеща, съществуват и други, не толкова разпространени средства, например лични интернет страници, електронни книги, дискуссионни форуми, блогове, мрежи за споделяне между потребителите и др.²

¹ Честната употреба (*fair use*) е правна доктрина, използвана в законодателството на САЩ, която установява правила за нелицензираното, но законно използване на материал със запазени авторски права. За да се разбере какво попада под закрилата на честната употреба, се използват четири критерия, свързани с целта на използването, вида защитен материал, използваната относителна част от материала и ефекта на използването, доколкото той може да се измери с пазарната си стойност.

² За повече информация за типовете и моделите за предоставяне на свободен достъп, както и за приложението им в България вж. Ганчев, 2014.

3. Правна уредба на отворения достъп

Отвореният достъп е материя, която няма самостоятелна уредба с правнозадължителен характер, отговаряща на новата правна реалност в информационното общество. По тази причина правната рамка на отворения достъп трябва да се извлече чрез тълкуване на законодателството, регламентиращо авторското право, както и на това, засягащо правото на повторно използване на информация, включително и научна.

С авторско право се закрилят редица обекти, резултат от творческа дейност, но на първо място в Закона за авторското право и сродните му права (ЗАвПСП) се посочват произведенията на науката, литературата и изкуството. Отвореният достъп засяга научните произведения, които според ЗАвПСП са първични авторски произведения, обективирани чрез средствата на езика. Авторското право възниква автоматично със създаването на съответното произведение, като в случая на създаване на научен текст първичен носител на авторското право е авторът.

На автора се признават редица неимуществени права (например да иска признаване на авторството му върху произведението и обозначаване на името му при всяко негово използване), които са неотчуждими и наследими независимо от правоотношенията, в които влиза авторът. Втората група права са свързани с действията на използване и разпореждане (имуществени права) с произведението и именно тези права имат отношение към отворения достъп. Авторът на научни публикации (като произведения на науката) може да е страна по различни правоотношения с цел отстъпване на имуществените си права. Това става, когато той сключи издателски договор, т.е. договор за използване на произведението, по който издателят е ползвател.

При по-обстояен анализ на характеристиките на издателския договор се установява, че някои от тях са неприложими по отношение на списанията с отворен достъп поради две причини. Първо, по издателския договор издателят се задължава да извърши действия и да изплати на автора възнаграждение, а публикуването с ОА не е задължително възмездно, формално, срочно или търговско, какъвто е договорът. Второ, според ЗАвПСП формите на използване, приложими спрямо отворения достъп на научна информация, са възпроизвеждането на произведението и разпространението сред неограничен брой лица¹ на оригинала или екземпляри от произведението.

Що се отнася до разпоредбите, регламентиращи в конкретика издателския договор, те се разделят на императивни и диспозитивни. Първите се отнасят

¹ Трябва да се отбележи, че ЗАвПСП разглежда най-пряко засягащата ОА форма на използване – предлагането по безжичен път на достъп на неограничен брой лица до произведението или до част от него, само по отношение на създаването и използването на филми и други аудио-визуални произведения, артистите-изпълнители, продуцентите на звукозаписи, филмовите продуценти и радио и телевизионните оператори, но не и на произведения на литературата и науката.

до: 1) дата и място на сключване; 2) страни; 3) предмет; 4) тираж на изданието; 5) срок на договора; 6) срок на предаване на ръкописа; 7) размер и ред на плащане на възнаграждението; 8) отговорност за нарушаване на договора. В практиката на публикуването с ОА винаги приложими са т. 1, 2, 3 и 8, а наличието на останалите е обект на желанието на страните. Повечето от описаните в закона диспозитивни разпоредби на издателския договор са неприложими към публикуването с ОА.

Друг вариант за регулиране на разглежданото правоотношение е предложената в Директива 2003/98/ЕО практика относно повторно използване на информация (в т.ч. и научна) от обществения сектор. Целта на Директивата е да се премахнат възможно най-много от съществуващите ограничения пред правото на повторно използване на информация, във връзка с което тя въвежда отворения лиценз (стандартни условия). В този документ се посочват разрешения и се заявяват ограничения за дадено произведение, които се конкретизират в пълния текст на приложимия отворен лиценз. Някои отворени лицензи предвиждат, че произведението може да бъде свободно използвано или разпространявано повторно, стига първоначалният автор да е подходящо цитиран. Според други всички производни произведения (или произведения, които включват всички или части от оригиналната творба) са на разположение под същия лиценз като оригиналната творба.

Най-общо казано, отворен лиценз е този, който дава разрешение за достъп, повторна употреба и разпространяване на произведение с малко или никакви ограничения.¹ Най-„свободната“ му форма изисква единствено признаване на авторството и дава право на потребителя да разпространява, променя, да създава производни произведения, включително с търговска цел. Най-разпространени са Creative Commons лицензите („съзидателно споделяне“).² Лицензите се прилагат, като авторът формулира стандартни условия или като такива му бъдат предложени и той се съгласява с тях. Именно вторият вариант е практиката, която използват повечето списания с ОА.

Очерталата се поради липсата на регламентация на отворения достъп в ЗАВПСП празнота в правото обаче не бива да се отстранява с прилагането по аналогия на правилата относно повторно използване на информация от обществения сектор, установени с Директива 2003/98/ЕО, защото Директивата се отнася за правоотношения, които се развиват между субект на частното право и субект на публичното право, а правоотношението автор-издател е изцяло частноправно.

¹ Вж. по-подробно Guide to Open Licensing.

² За конкретен пример и по-подробна информация за тях вж. Димчев, 2012.

4. Основни ползи от отворения достъп

Ползите от отворения достъп най-общо могат да бъдат разделени в две групи – индивидуални (за авторите, ползвателите и издателите) и колективни (за научните институции, държавите и обществото).

Най-очевидната полза от ОА за изследователите е, че произведенията им веднага придобиват публичност на глобално ниво. За да бъдат разбрани добре по-скритите предимства на отворения достъп за изследователите, трябва да бъде разгледана тяхната мотивация да публикуват, която е различна от тази при повечето от другите субекти, чиито произведения са защитени от авторското право. От една страна, целта на изследователските публикации е донякъде алтруистична – учените публикуват резултатите от работата си, за да могат те да достигнат до максимален брой техни колеги, да бъдат използвани и надграждани, като по този начин се осъществява развитие на познанието в конкретната област на изследване, както и в науката като цяло. Оттук идват и ползите за обществото. От друга страна, за разлика от произведенията на останалите автори (на музика, филми, художествени произведения и др.), научните публикации най-често нямат за цел генерирането на директни парични печалби, тъй като повечето научни списания, независимо от това дали са с ОА, или са платени, не плащат хонорари на авторите си за публикуваните статии. Мотивацията на учените да публикуват произтича по-скоро от създаването на възможности за индиректни печалби, свързани най-вече с тяхното кариерно развитие.

Мотивацията на изследователите, публикуващи с ОА, може да бъде сравнена с тази на програмистите, разработващи софтуер с отворен код, изследвана от нобеловия лауреат за икономика за 2014 г. Жан Тирол, която също е свързана с извличането на кариерни ползи.¹ Казано на езика на икономиката, даден изследовател публикува с ОА тогава, когато има нетна печалба (в широк смисъл) от това, равна на сбора от непосредствените печалби (непосредствени приходи минус непосредствени разходи) и последващите печалби (последващи приходи минус последващи разходи). Очевидно е, че при публикуване с ОА непосредствените приходи са нулеви или в най-добрия случай – минимални, а са налице непосредствени разходи – като такива могат да се разглеждат разходите, свързани с изследователската дейност (независимо дали те се поемат от самия изследовател, или от институцията, в която работи); времето, посветено на определено изследване (а не на някое друго или на преподавателска дейност) и особено на подготовката му за публикуване; цената на самото публикуване (ако има такава) и др.

¹ За повече информация относно „икономиката на отворените кодове“ вж. Lerner and Tirole, 2002.

Същевременно обаче няма последващи разходи, докато последващите приходи могат да бъдат много – например повишаване на цитируемостта,¹ което води до утвърждаване на изследователя в научната общност; ускоряване на академичното развитие; предложения за по-високоплатена работа, за издателски договори и др. Това са т.нар. „сигнални стимули“, които могат да бъдат разделени на две групи: засягащи кариерното развитие и свързани с удовлетворяване на егото. Според икономическата теория сигналните стимули са толкова по-силни, колкото по-видими са резултатите за заинтересуваната аудитория, колкото по-голямо е влиянието на дадено усилие върху резултатите и колкото по-информативни са резултатите по отношение на способностите на изпълнителя.² Безспорно е, че в научната област задоволяването на тези условия зависи от качествата на самите изследователи и от тяхната работа. Публикуването с отворен достъп обаче благодарение на самата си същност дава възможност за повишаване на сигналните стимули. Това от своя страна води до нарастване на икономическата ефективност на публикуването с ОА от гледна точка на изследователите.

Основното предимство на публикациите с отворен достъп за ползвателите им е, че ОА премахва ценовите бариери и ограниченията, свързани с разрешението за ползване. Публикациите с отворен достъп не се създават безплатно, при тях просто цената не се заплаща от потребителите. Така повече потребители имат възможност да използват повече продукти, което е от полза и за тях, и за създателите на тези продукти, а и за развитието на науката, тъй като основните ползватели на такъв тип произведения са други изследователи.

По отношение на издателите на списания с ОА ползите от отвореният достъп са свързани най-вече с намаляването на разходите за дейността им, което донякъде компенсира загубата на приходи от продажби. Някои от тези икономии – например премахването на разходите за печат и физическо разпространение, са присъщи не само на изданията с ОА, но и на всички дигитални издания. Налице са обаче и разходи, характерни за платените издания, които отсъстват при тези с отворен достъп. Те са свързани с абонамента (реклама, следене и подновяване на абонаментите, договаряне на цените, събиране на таксите и др.); с техническите средства за защита на авторските права (оторизиране на потребители, разграничаване на оторизирани и неоторизирани потребители, блокиране на достъпа на неоторизираните и др.); с правни услуги (създаване и налагане на ограничителни споразумения, съдебна защита и др.). Освен това множество списания с ОА елиминират и разходите за маркетинг, разчитайки на

¹ Към сегашния момент стандартният показател за измерване на стойността на научните издания и публикации е цитируемостта. За количествено изследване на влиянието на ОА върху броя цитирания, времето между публикуване и цитиране и измерването на импакт фактора на публикациите вж. Swan, 2007.

² За повече информация относно икономическите аспекти на сигналните стимули вж. Holmstroem, 1999.

реклама и публичност, предоставяна чрез интернет търсачки, блогове, дискуссионни форуми, социални мрежи и т.н.

Списанията с ОА са устойчиви от икономическа гледна точка, защото реалните разходи за рецензиране, подготовка на ръкописите и разпространение са много по-ниски от цените за абонамент на повечето платени списания в момента. Основната идея при финансирането на издания с отворен достъп е, че онези, които имат интерес от разпространението на информацията, плащат „производствените“ разходи предварително, за да може достъпът да е безплатен за всеки, разполагащ с нужното оборудване. Някои от списанията с ОА се финансират от субсидии (от научни институции, библиотеки, фондации, държавни институции и др.), докато други изискват заплащане за публикуване на одобрените статии от автора¹ (или този който го финансира – работодател, проект и др.). Освен това списанията с отворен достъп могат да генерират печалби и чрез реклама, издаване на печатни версии или допълнителни услуги.² А фактът, че популярността им става все по-голяма, увеличава потенциалния размер на такива приходи.

Отвореният достъп е полезен инструмент за изследователските институции – от една страна, те могат да го използват като инструмент, с чиято помощ да наблюдават и оценяват изпълнението на изследователските си програми; от друга страна, предоставяйки ОА до осъществяването от тях изследвания, те популяризират дейността си; и не на последно място, ОА позволява да се идентифицират „бели петна“ в науката – ниши, които биха могли да бъдат запълнени. Същите предимства получават и външните донори на научната дейност, които имат интерес да следят и оценяват доколко ефективно се използват отпуснатите от тях средства, както и да осигуряват максимална публичност и разпространение на резултатите от финансирането си. Всичко това кара все повече изследователски институции и донори да провеждат политики на отворен достъп, които изискват финансираните от тях изследователи да предоставят ОА до резултатите от научната си дейност.³ Това са и причините за нарастването на броя на университетите и научните институти, поддържащи фондове за заплащане на такси за публикуване в „платени“ издания с ОА от името на изследователите си.

Увеличават се и доказателствата, че дори държавите имат полза от ОА, защото той засилва въздействието на изследователската дейност, в която те

¹ Трябва да се отбележи, че близо 70% от списанията с отворен достъп не изискват никакво заплащане от страна на автора, докато около 75% от платените списания изискват (някакви) такси. В действителност обаче почти 90% от таксите в платените списания или се опрощават, или се заплащат от спонсори от името на авторите (Suber, 2006).

² Финансирането на изданията с отворен достъп е анализирано подробно в Suber, 2012, част 7.

³ Например ОА е включен в правилата за осъществяване на дейностите по Хоризонт 2020 на ЕС (вж. European Commission, 2013).

инвестират публични средства. Отвореният достъп разширява и ускорява прилагането и комерсиализирането на резултатите от научна дейност, като по такъв начин повишава възвръщаемостта от публичните и частните разходи в тази област. Той дава възможност на много субекти (напр. медици, студенти, малки фирми в областта на консултантските услуги, архитектурата, електрониката, ИКТ, био- и нанотехнологиите и др.) възможност за обогатяване на познанията им, за предоставяне на по-качествени услуги и за повишаване на производителността както на собствената им дейност, така и на тази на техните клиенти. Въздействието на ОА е по-силно в някои определени сектори (най-вече зависимите от знанието услуги), но е голямо също и в области като мениджмънта и икономическата теория и практика, защото подобрява качеството на предлаганите услуги и продукти. Освен това ОА може да окаже положително влияние и върху разработването на политики благодарение на по-добре информираните участници в тяхното обсъждане, както и на разширения достъп до информацията, от която зависят решенията.¹

Както вече беше отбелязано, ползи са налице и за обществото, тъй като с помощта на отворения достъп изследователската дейност става по-ефективна и по-ефикасна, давайки по-бързи и по-качествени резултати. Положителното влияние на ОА е свързано и с увеличаване на информираността на гражданите и потребителите, което води до по-добро използване на публичните услуги, по-големи възможности за потребителски избор и т.н. Това от своя страна повишава индивидуалното и общественото благосъстояние.

5. Заключение

Достъпът до интернет променя коренно практиките на разпространение на научното познание. Отвореният достъп до научни публикации е индикатор за новата концепция за научно публикуване. Очевидно е, че ОА се очертава като практика в световен мащаб.

Въпреки че съществуват множество дефиниции за отворения достъп, всички те се обединяват по отношение на основните характеристики на ОА – задължителното отсъствие на ограничения при достъпа (вкл. и ценови) и признаване на авторството като минимално ограничение на използването.

Поради икономическата му ефективност, освен потребителите и самите автори, възможните ползи от отворения достъп засягат и много други групи – издателите, научните институции, отделните отрасли на икономиката. Заедно с ефектите на ОА, подкрепящи развитието на науката, той може да се разглежда и като фактор за увеличаване на общественото благосъстояние.

¹ За квантифициран анализ на икономическите ползи от отворения достъп за държавата вж. Houghton and Sheehan, 2006.

Въпреки направените през 2006 и 2011 г. промени в ЗАВПСП, целящи да осъвременят правната регламентация в съответствие с развитието на технологиите, законовото регулиране на правоотношението автор-издател остава неприложимо за научни текстове, които авторът е пожелал да бъдат свободно достъпни. Възможното прилагане по аналогия на правилата относно повторно използване на информация от общественния сектор за регулиране на ОА пък е ограничено поради различията в субектите на правоотношенията.

Масштабното разпространение на публикуването с отворен достъп, икономическите ползи от него и съществуващата празнота в българското законодателство налагат промяна в правната уредба на авторското право в България.

Литература

1. Ганчев, Г. 2014. Отвореният достъп в научните комуникации и влиянието му върху университетските библиотеки в България. Автореферат.
2. Димчев, А. 2012. Откритият достъп до информацията и неговото място в научните комуникации. Списание на Българската библиотечно-информационна асоциация, Год. II, бр. 2, април 2012, с. 4-16.
3. European Commission, 2013 "Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020", EU Press Service, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf.
4. Guide to Open Licensing, <http://opendefinition.org/guide/>.
5. Holmstroem, B. 1999. "Managerial Incentive Problems: A Dynamic Perspective". Review of Economic Studies 66, pp. 169-182.
6. Houghton J. and P. Sheehan, 2006 "The Economic Impact of Enhanced Access to Research Findings," Centre for Strategic Economic Studies, Victoria University Working Paper No. 23, http://www.vu.edu.au/sites/default/files/wp23_2006_cses.pdf.
7. Lerner, J. and J. Tirole. 2002. "Some simple economics of open source". Journal of Industrial Economics 50, 197-234.
8. Lewis, D. 2012. From Stacks to the Web: the Transformation of Academic Library Collecting, <http://infodocket.com/2012/01/12/from-stacks-to-the-web-the-transformation-of-academic-library-collecting-preprint/>; 25.02.2012.
9. Suber, P., 2006 "Good facts, bad predictions," SPARC Open Access Newsletter, June 2, 2006, <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/06-02-06.htm>.
10. Suber, P., 2012 "Open access (the book)", MIT Press, Cambridge, London, England, http://archive.org/stream/9780262517638OpenAccess/9780262517638_Open_Access_djvu.txt.
11. Suber, P., 2013 "Open Access Overview: Focusing on open access to peer-reviewed research articles and their preprints", <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>.

12. Swan, A., 2007 "Open Access and the Progress of Science", American Scientist, Vol. 95/2007, pp. 198-200, http://eprints.soton.ac.uk/263860/1/American_Scientist_article.pdf.
13. Van Orsdel, L. and K. Born. Periodicals Price Survey. 2008. Embracing Openness. Global initiatives and startling successes hint at the profound implications of open access on journal publishing. // Library Journal, 2008, № 4, p. 10–15.

OPEN ACCESS – DEFINITIONS, LEGAL BASIS, BENEFITS

Abstract: *With the development of digital technology and especially the possibilities for electronic publishing Open access publishing is becoming more and more a global phenomenon. Open access means unrestricted online access to scholarly research and research data. The paper presents the common definitions, the types and vehicles for delivering of Open access and tries to define the legal basis for the implementation of Open access publishing. Further, the paper discusses the main benefits presented by Open access from an economic perspective.*